

085. Gilles Deleuze'ün göçebe felsefesi ve Flanör düşünce ekseninde *Only Lovers Left Alive* filmi kavramak

Özgür İPEK¹

APA: İpek, Ö. (2023). Gilles Deleuze'ün göçebe felsefesi ve Flanör düşünce ekseninde *Only Lovers Left Alive* filmi kavramak. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 1419-1428. DOI: 10.29000/rumelide.1253219.

Öz

Amerikalı bağımsız film yönetmeni Jim Jarmusch, mezuniyet projesi olarak yapımına başladığı ve daha sonra uzun metraj hâline getirdiği *Permanent Vacation* filminden itibaren bir flanör edasıyla kenti temaşa eden karakterleri odağına alır. Kentin sapa noktalarına varıncaya kadar pek çok yeri dolaşan bu karakterler, gördüklerinden yola çıkarak zihinlerinde bir anlam haritası oluştururlar. Üstelik Jarmusch sadece bu flanörü andıran gözlemci tiplmelerle değil, türleri yapıbozumuna uğratan sinemasal yaklaşımıyla da öne çıkan bir yönetmendir. Çektiği filmleri janr sineması kalıplarının dışına çıkarak onlara birtakım ayrıksı özellikler katan Jarmusch, yönettiği her filmin hem olay örgüsünü hem de karakterlerini farklı bir imge rejimi ve anlatı yapısıyla çevreler. Bu açıdan Jim Jarmusch'u Deleuze'ün göçebe düşüncesi ile bir araya getirmek de mümkündür. Ayrıca bu çalışmada ele alınan *Only Lovers Left Alive* filmi, flanör tiplmelerin yanı sıra Deleuze'ün göçebe felsefesinden izler taşıyan karakterlere de yer verir. Bu çalışmada Jim Jarmusch filmlerinin Deleuze'ün göçebe felsefesi ve flanör düşünce ile kesişen yanları ele alınmaktadır. Yönetmenin 2013 yılında çektiği *Only Lovers Left Alive* filmi her iki başlığın bir arada incelenmesine uygun bir anlatı sunduğu için seçilmiştir. Bu çalışmanın ortaya koyulmasında nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel analiz yöntemine başvurulmuştur. Bu yöntem, çeşitli veri toplama teknikleri uygulanarak bulgulanmış verilerin, önceden sınıflara ayrılarak uygun temalara göre özetlenmesine dayanır. Bu yöntem kullanılarak elde edilen bulguların okura sistematik bir şekilde yorumlanıp aktarılması amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Göçebe düşünce, Gilles Deleuze, flanör, Jim Jarmusch.

To understand the film *Only Lovers Left Alive* in the context of Gilles Deleuze's Nomadic philosophy and Flaneur thought

Abstract

American independent film director Jim Jarmusch focuses on the characters who contemplate the city with a flair from his film *Permanent Vacation*, which he started as a graduation project and later made into a feature movie. These characters, who travel to many places until they reach the outskirts of the city, form a map of meaning in their minds based on what they see. Moreover, Jarmusch is a director who stands out not only with her observant characters reminiscent of this flanker, but also with her cinematic approach that deconstructs genres. Jarmusch, who takes the films he shoots out of the stereotypes of genre cinema and adds some distinctive features to them, surrounds both the plot and the characters of each film he directs with a different image regime and narrative structure. In this respect, it is also possible to combine Jim Jarmusch with Deleuze's nomadic thought. In

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, RTS Bölümü (Sivas, Türkiye), ozguripek1@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3337-7539 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 20.01.2023-kabul tarihi: 20.02.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1253219]

addition, the movie *Only Lovers Left Alive*, which is discussed in this study, includes characters bearing traces of Deleuze's nomadic philosophy as well as flaneur characters. In this study, the intersecting aspects of Jim Jarmusch films with Deleuze's nomadic philosophy and flâneur thought are discussed. *Only Lovers Left Alive*, filmed by the director in 2013, was chosen because it presents a narrative suitable for examining both titles together. Descriptive analysis method, which is one of the qualitative research methods, was used in the presentation of this study. This method is based on summarizing the data discovered by applying various data collection techniques by dividing them into classes beforehand. It is aimed to interpret and transfer the findings obtained by using this method to the reader in a systematic way.

Keywords: Nomadic Philosophy, Gilles Deleuze, Flaneur Thought, Jim Jarmusch

Giriş

Gilles Deleuze'ün Göçebe Felsefesi ve Flanör Düşünce Ekseninde Only Lovers Left Alive Filmini Kavramak başlıklı bu çalışmada Gilles Deleuze'ün göçebe felsefesi ile flanör düşüncenin Jim Jarmusch imzalı *Only Lovers Left Alive* filmi üzerinden yorumlanması amaçlanmaktadır. Her iki düşünce pratiğinin birden yönetmenin filmografisi boyunca yinelenen temalar olarak varlık göstermesi çalışmayı gerekli ve önemli kılar. Bunun için öncelikle yersizyurtsuzluk kavramından başlayarak Gilles Deleuze'ün göçebe felsefesini açmak gerekir.

Gilles Deleuze ile Felix Guattari'nin *Kapitalizm ve Şizofreni* (1990) isimli yapıtta ortaya koydukları bir kavram olan “yersizyurtsuzlaşma”, sabit bir yere bağlı olmayan, sürekli hareket hâlindeki bir düşünce akış şebekesine karşılık gelir. Bir yere sabitlenmeme durumu, yersizyurtsuzlaşmanın nüvelerine kadar işler ve kökleşmiş yapılara onların yerleşikliği istikrarsızlaştıracak müdahalelerde bulunur.

Yersizyurtsuzlaşma tekil bir mekâna bağlı kalmayan ve sabit fikirlerle dizginlenemeyen bir doğaya sahiptir. Kapılarını mütemediyen çoğulluklara açar. Bu minvalde ilerleyen bir düşünme akışı, mevcut paradigmanın genel geçer kabullerine karşı direniş gösterir ve egemen unsurların dikey biçimli veçhelerini karşısına alır. Yerine de merkezi olmayan, gövdesiz yapısını ikame eder. Yersizyurtsuzlaşmanın doğasında yatay bir hareketlilik söz konusudur. Onun bu şekilde tasvir edilebilecek devinim biçimiyle beraber karşılaşılan kök salmış yapılar dönüşüme uğrar ve aynı alanda birden fazla düşüncenin oluşumuna alan açılır. Sadık Erol da bu bağlamında yersizyurtsuzlaşmanın yaptığı birtakım geniş sondajlarla beraber hâkim düşünceleri değişime uğrattırırken kendisine dair özel anlamlar ürettiğini ifade eder. Yersizyurtsuzlaşma, tüm teori ve düşüncelerin vazgeçilmez olması durumunu ortadan kaldırır ve fikirleri kodlayan ya da yurt edindiren egemen bağlayıcı söylemleri de itibarsızlaştırır (2012: 47).

Gilles Deleuze ve Felix Guattari, yersizyurtsuzluk nosyonunu tanımlarken satranç ve go oyunları üzerinden bir karşılaştırmaya giderler. Bu iki düşünürü göre, satranç oyununda kapalı bir mekânı dağıtmak, yani bir noktadan diğerine gitmek ve en az taşla en fazla yeri doldurmak kabilinden hedefler gündeme gelir. Go oyununda ise açık bir mekâna yayılmak ve herhangi bir noktadan ortalara bir yere birdenbire fırlamak söz konusudur. Bu anlamda go oyununda satrancın aksine taşların belli bir noktadan bir diğer noktaya doğru ilerledikleri sabit bir işleyiş formu yoktur. Hareketin kendisi sürekli bir oluş hâli olarak yansır. Satrancın pürtüklü mekânına karşılık Go oyununda kaygan bir zemin vardır. Satranç, mekânı kodlayıp koddan çıkarırken go oyunu mekânı yerine yeniden koyar. Yersizyurtsuzluk, tıpkı go oyununda olduğu gibi kaygan bir zemin üzerinde hareket eden ve hedefi belli olmadan salınan

bir düşünce pratiğidir. Mekânötesi bir konumdan yola çıkılarak düzensiz bir şekilde eyleme geçilir ve düşmanın yeri yurdu içeriden patlatılır (Deleuze ve Guattari, 1990: 28-9). Bu eylem biçimiyle kök salmış olan yerinden yurdundan edilirken yerine gelen düşünce de kendisini akışın ve oluş hâlinin etkisine bırakır ve ardından kendisi de yersizyurtsuzlaşır.

Yersizyurtsuzlaşma, Deleuze felsefesini rizom düşünce olarak da ziyaret eder. Rizom ya da köksap, hiyerarşi, düzen ve yerleşiklik gibi nitelendirmelerle tanımlanan ağaçvari yapıya karşı alternatif düşüncelerin arayışına adanmış, sürekli olarak çoğulluğu gündeme getiren bir düşünce üretim modelini imler. Ağacın bir kökü ve dallarının uzandığı son bir nokta vardır (Deleuze ve Parnet, 1990: 43-5). Rizom ise go oyununda olduğu gibi varışı ve nihyeti olmayan, belirli bir güzergâhta ilerlemeyen bir yapıya karşılık gelir.

Deleuze ve Guattari'nin yine birlikte kaleme aldıkları *Bin Yayla* (1987) isimli metinde öne çıkan rizom düşünce modeli kök salmış düşünce kalıplarını karşısına alarak onları yıkmaya ve yerlerinden yurtlarından etmeye yönelir. Rizomatik düşünce yapısı, farklıklar ve çoğulluklardan hareket eder. Dziga Vertov'un *Sine-göz* (2007) olarak kuramsallaştırdığı kurgu modelinde olduğu gibi birbirleriyle doğrudan bağlantıya sahip olmayan imgeler arasında bir bağlantı kurar. Onları ilişkilendirir. Düz hareketler yerine çatallanmalar ortaya koyar. Ağaçvari olan değişim ve dönüşüme bütünüyle kapalı bir konumda yer alırken rizom ise kendisini hiç durmadan değişen bir düzene hasretmiştir. Rizom, dallanıp budaklanıp bir tür yerleşme gösteren yapılara karşı, sıçrama noktası belli olmayan, herhangi bir yerden çıkabilen, ayırık otlar gibi çoğalan, kendi içerisinde çoğulluklar barındıran ve ağaçvari olanı yersizyurtsuzlaştıran bir karaktere sahiptir (Akay, 2006: 20-1).

Özetle rizom, çoklu potansiyellerin kullanım alanına dâhil olduğu ve duyarlılık çeşitliğinin arttığı bir evren yaratır. Akay'a göre (2006: 20), yersizyurtsuzlaşma, göçmenlerden ziyade sürekli bir biçimde bir ülkeden başka bir ülkeye, oradan başka birine göç eden göçebelerin devinimini hatırlatır. Yersizyurtsuzluğu benimseyen göçebeler, bütün yaşamları süresince kışlak ve yayla arasında gidip gelirler. Tıpkı kendi yaşam biçimlerinin yersizyurtsuzlaşması gibi, bir anlamda toprağı da yersizyurtsuzlaştırırlar. Sözelimi onlar için Çin'i terk edip Rusya'ya veya başka bir diyara yerleşme durumu gündeme gelmez. Göçebelerin yaptığı şey, daha ziyade bir yerden bir başka yere gitme, mevsimlere göre yer değiştirme eylemidir.

Ne var ki Deleuze'ün göçebeliği temel alan bu düşünce şebekesi, doğrudan doğruya beden hareket etmeyi gerektirmez. O daha çok düşüncenin yeğlilikle göçebe bir nitelik kazanmasına odaklanır. Yani burada beden olarak hareketsiz kalınan durumlarda dahi düşüncenin hareket halinde olması ve göçebe bir forma bürünmesi gerekir. Diğer bir deyişle, Deleuze'ün göçebe düşünce olarak tarif ettiği düşünce biçimi, bireyin sabit durduğu yerde bile göç edebilmesi anlamına gelir. Deleuze bu açıdan göçebelerin oldukları yerde yolculuk edenler olduğunu söyler (2009: 402). Ali Akay, bu duruma uygun bir şekilde Gilles Deleuze'ün kendisinin de fazla seyahat etmeyen biri olduğu ve yaptığı gezilerin daha ziyade kafasının içerisinde gerçekleştiğini belirtir (2006: 20). Onun göçebe düşünüş biçimini bir anlamda hayatına pratik ettiğini ve düşünceyi bir savaş makinasına dönüştürerek egemen düşünce yapılarına karşı bir güç olarak kullandığını söylemek mümkündür (Deleuze, 2009: 402).

Gilles Deleuze'ün, düşüncenin kendisine yeni yollar ve kanallar bularak akış halinde seyretmesi üzerine kurulu göçebe düşüncesinin ana duraklarından birisi de hiç kuşkusuz Nietzsche felsefesidir. Deleuze'e göre (2009: 400-2), bir tür karşı-felsefe tasarlayan ve egemen düşünce pratiklerinden ayrılan bir söylem geliştiren ilk düşünür Nietzsche'dir. Yaşamında bir pansiyondan ötekine geçerek, mülksüz bir hayat

süren Nietzsche, mutlak bir kodsuzlaştırma peşine düşen bir dil üzerine odaklanır. Kafka'nın dilde bir savaş makinesi yaratarak, yapıbozumcu anlamda dili başkalaştırarak Almancaya kafa tutması gibi Nietzsche de hâkim dilin anlam dünyasına ait kodları yıkarak düşüncesini serimler. Yine Deleuze'ün dil meselesi üzerine yaptığı referanslarda bilhassa Anglosakson yazar ve düşünürlerden örnekler verdiği görülebilir. Sözelimi "Casus Lawrence" olarak anılan Lawrence da bu isimlerden biridir. Bu yazar, İngilizcenin içerisine Arap sesleri ve tınları sokarak İngilizceyi kendi kökeniyle koparmayı başarır (Akay, 2006: 19-20). Dilin yersizyurtsuzlaşmasında egemen olana karşı bir savaşım söz konusudur. Bu noktada hâkim paradigmaya karşı farklı, çoklu olanın sondajı gerçekleşir. Yerleşik yapı böylesi bir müdahale sonrası köklerinden ayrılır.

Göçebe Düşünce ve Flanör Kavramı

Nasıl ki kuş havada, balık suda yaşarsa, o da kalabalıklarda var olur. Aşk, işi, gücü kalabalıklardır. Kusursuz flâneur için, tutkulu gözlemci için, ahalinin tam orta yerini, hareketin gel-git noktasını, gelip geçici ile sonsuzun arasını mesken tutmak müthiş bir keyiftir. Evden uzak kalmak ama her yerde evinde hissetmek; dünyanın merkezinde olmak, dünyayı gözlemek ama dünyadan saklı kalmak... Charles Baudelaire (2013: 33).

Gilles Deleuze'ün ortaya koyduğu gibi düşüncenin yersizyurtsuzlaşması yani göçebe düşünce, üretilen fikrin sürekli oluş hâlinde olduğu ve kendini akışa kaptırdığı bir düzlemde gerçekleşir. Deleuze, Parnet ile gerçekleştirdiği diyaloglarda kaçmaktan söz ederken bu eylemin ne tam manasıyla kıvılcıktan ne de seyahat etmek olduğunu ifade eder. Deleuze'e göre (Deleuze ve Parnet, 1990: 61) burada esas olan kıvılcıktan seyahat etmek ve öylece durulan yerlerde kaçışlar yaratmaktır. Bu kaçışı gerçekleştirenler büyük adımlar attıklarında dâhi oldukları yerde duranlardır.

Gilles Deleuze bu duruma örnek olarak *Moby Dick*'te yavaş yavaş bir balınaya dönüşen ve onun zihnine yerleşen *Kaptan Ahab*'ı veya metinlerinde asırlar boyu dolaşan Virginia Woolf'u gösterir (Deleuze ve Parnet, 1990: 50). Deleuze'ün göçebe düşünce ile sözünü ettiği şey; düşüncelerle fiziksel sınırları ve zamanın çizgiselliğini aşan yolculuklar yapmaktır. Bu yolculuklarda bir başka bireyin içine, başka bir zaman dilimine yahut başka bir mekâna geçiş yapmak mümkündür.

Bir tür gezer düşünür ya da gezgin düşünür olarak karakterize edilebilecek olan flanör, her ne kadar bütün hayatını hareket hâlinde olmaya adanmışsa da öncelikle düşünsel açıdan hareketli olmayı ve yerinde durmamayı benimser. Bundan dolayı ilkin göçebe düşünce evreninin içerisine adım atar. *Only Lovers Left Alive* filmi ele alan bu çalışma bağlamında gezginlik ve göçebe düşüncenin kesişiminden söz edileceği için flanör kavramından da bahsetmek gerekir.

19. yüzyıl Paris'inde vücut bulan flanör, kentlerin kalabalıklaştığı, kent nüfusunun arttığı ve iş kollarının değiştiği bir döneme tanıklık eder. Ayrıksı karakteriyle öncelikle Charles Baudelaire şiirlerine yansır. Ardından da Walter Benjamin'in modernizme yönelik eleştirel yaklaşımının temel motiflerinden birine dönüşür. Flanör, Walter Benjamin'in imzasını taşıyan Pasajlar'ın başat kavramlarından biridir. Bu kavram, amaçsız, başıboş gezilere çıkarak sürekli gözlem yapan bir kişiyi imler. Yaptığı gözlemlerden ilham alarak düşünceler geliştiren flanör, bunları kendi yaşam pratiğine ya da sanatsal üretim biçimlerine dönüştürür. Fakat söz konusu kavram aynı zamanda Benjamin'in metninde yer aldığı şekliyle modernizmle beraber değişen yaşam biçimlerini, çalışma şartlarını ve insan ilişkilerini gözlemleyerek değerlendirmeye de imkân tanır. Bu bağlamda James V. Werner, flanörü 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında şehrin karmaşasını gözlemleyerek eleştirilerde bulunmanın en muteber yollarından biri olarak görür. Werner'a göre (2004: 1), flanör kent kültüründe yaşanan değişimlere ve bozulmalara bütünüyle tanıklık eden bir karakterdir.

Flanör, dur duraksız devam eden gezileri boyunca kenti tüm kılcallarıyla beraber odağına alır. Kentin en ücra köşelerinde onun bakışının izleri vardır. Artun'un ifadesiyle flanörün bütün işi gücü kenti dolaşırken modern yaşamın tüm görünümünü büyük bir tutkuyla takip etmektir. Artun, Benjamin'in sözlerine atıfta bulunarak flanörün kendini bulduğu yerin kalabalıklar olduğunu dile getirir. Kimse onu fark etmezken o herkesi fark eder (2013: 33).

Flanör için önünde akıp giden manzarayı, insan kalabalıklarını, vitrinleri, hayatın akışını temaşa etmek en büyük keyiflerden biridir. Yola çıkmak onun için düşünce üretmenin birincil koşuludur. Onun mesleği gözlem yapmak ve gördüklerini muhayyilesinden geçirerek hafızasına nakşetmekten ibarettir. Flanör sürekli olarak cadde, sokak, bulvar, pasaj, vitrin gibi mekânların içindedir. Bu mekânlardaki nesnelere ve insanlarla içli dışlıdır. Onlarla mütemadiyen iletişimini sürdürür. Sokaklardaki kalabalıklar içerisinde kaybolur ve en iyi yaptığı şeyi yaparak kalabalıklardan beslenir. Ancak yalnızdır. Tüm o kalabalığın arasında bir başmadır. Çünkü çevresini kaplayan diğer herkesten farklılaşan bireysel dünyasını örmektedir (Alver, 2012: 285). Ali Akay bu açıdan flanörü diğer herkes gibi kent yaşamının içinde var olan ancak kendini diğer insanlardan soyutlayan, her ne kadar kalabalıklar içerisinde soluk alıp vermeyi sevse de onlarla hiçbir ilişkisi bulunmayan kişi olarak tanımlar (2000a: 126). Evet, o insan yoğunluklarını, onlar arasında kaybolmayı, koşuşturmalar arasında savrulmayı arzular ancak onlar arasındaki ayrık duruşuyla kalabalık insan gruplarından birine dâhil olmaz. Yalnızca akıp gidiş, süregidiş tanıklık eder.

Flanör, Benjamin'in ifadesiyle henüz kendisini herhangi bir noktaya sabitlemiş yahut herhangi bir sınıfa ait hissetmiş değildir. Onun yegâne sığınağı kalabalıkların arasındadır (2013: 98). Benjamin'e göre (2013: 131), sokaktaki adamın dört duvar arasında kendini evindeymiş gibi hissetmesine benzer şekilde flanör de caddeleri kendi evi olarak görür. Onun gözünde sokaktaki tabelalar burjuva salonlarındaki yağlı boya tabloları, dış cepheler de notlarına aldığı çalışma masalarına dönüşür. Flanör için dışarı içerisidir bu anlamda. Herhangi bir yere bağlanmak ve aidiyet kurmak amacıyla yavaşlar. Düzenli çalışacağı bir işe girmeye de pek niyeti yoktur. Tüm hayatı sokaktaki karşılaşmalarla ve tesadüflerle örülüdür. İnsanlara hikâye anlatmayı sever. Kentin sokaklarında hiç acele etmeden telaşsız bir biçimde yürür, hiçbir yerden beklenmediği gibi bir yere de yetişmek gibi bir gayesi yoktur (Çabuklu, 2004:10). Nihai olarak flanör, sahip olduğu özellikler ve tanık kimliğiyle beraber kent yaşamına dair ritüeller, tüketim alışkanlıkları ve boş zaman aktiviteleri gibi sorunsalların tartışılması adına anahtar bir kavram olarak öne çıkar (Alver, 2012: 285).

Göçebe Felsefe ve Jim Jarmusch Sineması

Amerikan bağımsız film yönetmeni Jim Jarmusch, filmografisi boyunca ve bir tür süreklilik hâlinde gözlemcilik yönüyle öne çıkan filmlere imza atar. Filmlerinde yer alan karakterler sanki bir objektif işlevi göyerek şehrin kıyasını köşesini gözlemlerken Jim Jarmusch'un bakışı da onlarla birleşir. Kent, hem karakterlerin hem de Jarmusch'un gözleriyle izleyenlere bazen yıkık dökük binalar, bazen çoktan terk edilmiş sinema ve tiyatro salonları, bazen de kentin kalabalık caddelerinden peyzajlar sunar. Jarmusch filmlerinde yer alan karakterler, gezip dolaşmaya meftun bir şekilde sürekli hareket hâlinindedirler. Robin Wood'un (2003: 342-3) belirttiği gibi Jarmusch karakterleri klasik western filmlerindeki tiplmeleri hatırlatırlar. Zira her biri iflah olmaz birer gezgindir. Tüm hayatlarını yollarda, bir yerden bir yere giderek geçirirler. Ancak western kahramanlarının bir intikam veya ödül avcılığı gibi birtakım temel saiklerle gerçekleştirdiği bu gezilere karşın Jarmusch karakterleri bunu somut bir sebebe bağlamadan, çoğunlukla amaçsız bir şekilde gerçekleştirir. Onların sürekli hareket hâlinde olmalarının

nedeni ekseriyetle maruz kaldıkları ve kendilerini ait hissetmedikleri kültürel atmosferdir. Bu yüzden belki içsel arayışlarına bir karşılık bulmak umuduyla yolda olurlar.

Jim Jarmusch, daha ilk uzun metrajlı film çalışması *Permanent Vacation*'dan başlayarak flanörün bakışına yerleşir. Kentin en ücra köşelerine varıncaya kadar dolaşır ve buralarda karşılaştıkları üzerine düşünceler üretir. Onun filmlerinde her daim gördükleri hakkındaki düşüncelerini kendi hayat pratikleriyle bir araya getirerek özgül anlamlar inşa eden karakterler vardır. Jarmusch, kimi zaman bir kentin alışık olunmayan bir suretini sunar kimi zamansa kentle ilgili kabulleri ortadan sarsabilecek alternatif bir bakış açısı ortaya koyar. Onun bu yönü göçebe düşüncenin etkisiyle yerleşik olanı yıkmaya ve *Permanent Vacation* filminde olduğu gibi New York ile ilgili konvansiyonel bir imge rejiminin altını oymaya yöneliktir. Zira bu filmde New York denildiğinde akla ilk elden gelen gösterişli yaşamlar ve kalabalık caddeler yerine metruk binalar, çöp yığınları, molozlar ve yoksul insanlar yer alır. Jarmusch'un bu yaklaşımı Deleuze'ün göçebe düşüncesiyle uyum içerisindedir. Burada ana akım Amerikan sinemasının film diline ve görme biçimine karşı çıkan bir tutum söz konusudur.

Jarmusch tam bir sanat tutkunudur. Filmlerinde sevdiği edebiyatçılara, müzisyenlere ve resamlara muhakkak yer verir. Filmlerinin bir köşesinden Amerikan beat kuşağı yazarları, grafiti sanatçıları, Tom Waits, Neil Young Gary Farmer ve Iggy Pop gibi müzisyenler ve eserleri fırlar. Filmleri jenerikten itibaren bütünüyle kendi dünyasından izler taşır. Adeta bir flanör gibi, sabit durmaya karşı sürekli devinin içinde olmayı ve bir rizom gibi yerleşik olanı yıkmayı önerir.

Yönetmen, 1983 yapımı *Stranger Than Paradise* filminde, nereye giderse gitsinler sıkıntılarını aşamayan üç arkadaşın hikâyesine odaklanır. *Night On Earth* (1991) filminde dünyanın beş farklı kentinde gerçekleşen taksi yolculuğu üzerinden kültürel farklılıkları ve önyargıları anlatır.

Jarmusch'un 1995 yılında çektiği *Dead Man* filmi ise hem kurguladığı dünya hem de karakterleri itibariyle western türüne revizyonist bir bakış açısı getirir. Yönetmen, bu filmde adaletin ve iyiliğin temsilcisi konumundaki kovboylara, klasik western filmlerindeki ötekileştirilen Amerikan yerlilerine, yabana medeniyet inşa etme sürecine ve batıya doğru sükûnetle sürülen atlara yer vermez. O, bunların tam tersine western anlatısının baştan aşağı sorgulandığı, yerleşik olan her şeyin yerinden yurdundan edildiği yeni bir imge düzeni ortaya koyar. Başkarakterine yapıtlarında hayallerle ve sanrılarla boğuşan İngiliz romantik şair William Blake'in ismini verir. Metni oluştururken Kafka eserlerinden beslenir. Bu filmdeki William Blake karakterinde özellikle *Şato* romanında görevli olarak gittiği bölgede bir bilinmezlik içinde sıkışıp kalan K. tiplemesinden izlere rastlanır. Yönetmenin türlerin alışlageldik yapılarıyla bu şekilde oynaması ve yerleşik anlatı kalıplarını değiştirmeye çalışması yine göçebe düşünce ekseninde değerlendirilebilir. Jim Jarmusch'un 2016 yılında gösterime giren *Paterson* filmindeyse gün içinde karşılaştığı olaylardan ve gözlemlerinden beslenerek şiirler yazan bir otobüs şoförünün öyküsü anlatılır.

***Only Lovers Left Alive*'ın Gezgin Dünyası**

Only Lovers Left Alive (*Sadece Aşıklar Hayatta Kalır*), Jim Jarmusch'un imzasını taşıyan 2013 yapımı bir filmidir. Filmin başkarakterleri, Adam ve Eve'dir. Bu iki isim doğrudan Âdem ve Havva'ya işaret eder ve insanın yaratılışına göndermede bulunur. Kutsal metinlerde yer alan insanın dünyaya gönderilme süreci aynı zamanda onun ilk yolculuğuna da karşılık gelir. Kovulurlar, yola düşerler ve başka öykülere kaynaklık ederler. Filmin bir sahnesinde Lorenzo Ghiberti'nin 1400'lü yıllarda yaptığı Âdem ve Havva ile ilgili bir rölyefin gösterilmesi bir anlamda bu benzetmeye referans verir.

Eve, Tanca kentinde yaşamını sürdürmektedir. Onun görüntüye geldiği ilk anda kamera çapraz kurguyla Adam'ı da görüntüye getirir. Üst bir açıdan yapılan çekimle verilen bu sahne her iki karakteri de kendi yalnızlıkları içerisinde resmeder. Eve kitaplarla çevrili bir odada uzanmaktayken Adam ise gitarıyla bir koltukta oturur hâlde gösterilir. Her ikisinde de herhangi bir kımıldama olmazken kamera halkalar çizerek zihinsel bir hareketi çağrıştıracak bir devinimde bulunur. Bu aktif kamera eylemi, her ikisinin de düşünceler içerisinde olduklarını ve Deleuze'ün göçebe düşünce ile ilgili dediği gibi hareketsizken dâhi akıllarından birçok fikrin geçtiği izlenimini verir. Az sonra Eve, Tanca'nın dar sokaklarına çıkarak ilk yürüyüşünü gerçekleştirir. Ağır ağır adımlar atan Eve'e odaklanan kamera kentin loş aydınlanmış sokaklarını ve buralarda yaşayan insanları görüntüye getirir. Yaşamını Detroit'te sürdüren Adam ise biraz sonra arabasıyla karanlık Detroit caddelerinde bir yolculuğa çıkar. Adam'ın Detroit'i tercih etmesinin sebebi ekonomik krizlerle beraber insanların bu bölgeyi çoktan terk etmiş olması ve burada yalnız kalabileceğini düşünmesidir. Nitekim karanlık sokakları kat ettikçe nadiren bir canlılığa ve sokak aydınlatmasına rastlanır. Bir hayalet şehir gibi duran kent, ölüm sessizliği ile çevrelenmiş gibidir. Bu sahnelerin ardından gittikleri yerlerde kan temin eden Eve ve Adam'ın birer vampir olduğu ortaya çıkar. Ancak Eve ve Adam, klasik vampir filmlerinde olduğu gibi kanları insanların boyunlarından ısırap öldürerek temin etmezler. Aksine ihtiyaç duydukları kanı bir hastaneden veya bir aracı yoluyla satın alırlar.

Temin ettikleri kanı adeta bir içki gibi shot bardaklardan içererek açıklarını giderirler. Bir tür ritüeli andıran bu beslenme şekli, yönetmenin vampir filmleri alttürüne getirdiği özgün bakış açısını yansıtır. Aynı zamanda her iki karakterin eldiven takması ve eldivenleri çıkardıklarında dokundukları nesneye ve kişiye dair tüm geçmiş duyumsamaları da tür adına yönetmenin yenilikçi bir hamlesidir. Burada geçmiş zaman Adam ve Eve için geride kalan ve yitip giden bir zaman dilimi değildir. Tıpkı Deleuze'ün Woolf'u anarken söylediği gibi zihinleri aracılığıyla çağlar arasında dolaşabilirler. Her iki karakter için "bütün nesnelere ve işaretlere geçmiş ile yüküldür ve herhangi bir temas amı bile dokundukları her şeyin canlanarak şimdiki zamana nüfuz etmesini sağlar" (Biro, 2002: 121).

Tam bir edebiyat meftunu olan Eve'in yaşamak için seçtiği yer olan Fas'ın Tanca şehri pek çok Amerikalı yazar ve müzisyenin özellikle beat kuşağı edebiyatçıların akınına uğramış bir yerdir. Burada pek çok eser üreten Tennessee Williams, Paul Bowles, Truman Capote, Cecil Beaton, William Burroughs ve Jack Kerouac gibi yazar ve sanatçılara benzer şekilde kentin atmosferinden beslenen Eve kendisine kitaplarla dolu küçük bir dünya inşa etmiştir. Birçok dilde okuma yapabilen Eve aynı zamanda çok hızlı okuma yeteneğine sahiptir. Detroit'e Adam'ın yanına gitmeye karar verdiğinde bavulunu yalnızca kitaplarla doldurur ve bu bavulda; Kafka, Beckett, Elif Şafak, Henry James ve Cervantes gibi çok sayıda yazarın eserine rastlanmakla birlikte genç yaşta ölen yetenekli ressam Basquiat biyografisi de görülür.

Eve'in edebiyatla ilişkisine benzer şekilde tam bir müzik tutkunu olan Adam'ın evinde de gitar, klavye, bateri, plakçalar, amfi ve hoparlör gibi çok sayıda müzik enstrümanı ve ekipman bulunur. Adam'ın kaldığı evin duvarları deyim yerindeyse Jim Jarmusch'un anlam dünyasının bir yansımasını oluşturur. Zira bu duvar boydan boya Rimabud, Kafka, Edgar Alan Poe, Mahler, Patti Smith, Bach ve Claire Denis gibi sanatçıların çerçeveleriyle kaplıdır. Jarmusch bu şekilde tüm dünya sanatı içerisinde kendi ilgisini çeken ve sanat anlayışına yön veren isimleri ve nesnelere bir araya getirerek bir tür sanat müzesi inşa etmiş gibidir. Adam, İngiliz romantik yazarlarıyla fazlaca vakit geçirdiğinden ötürü duygusallığa fazlaca kapılan, melankolik bir karakter görüntüsü verir. Hatta filmin içinde vurgulandığı şekilde intihara meyillidir. Onun bu hüznü hâli, geçmiş yüzyıllarda Lord Byron ve Mary Shelley gibi romantik dönem yazarıyla çok fazla yakınlık kurması üzerinden açıklanır. Adam'a bu yakıştırmayı yapan isim ise ikilinin yakın dostu Christopher Marlowe isimli karakterdir. Bilindiği üzere William Shakespeare'in çağdaşı bir

oyun yazarı olan Marlowe, filme yine bir vampir karakter olarak katılır. Jarmusch, çizdiği bu karakter üzerinden edebiyat alanında yürütülen ve Shakespeare'e ait birçok eserin esasında Marlowe tarafından yazıldığı tartışmalarına dâhil olur. Jarmusch bu tartışmadaki oyunu kendi çizdiği vampir Marlowe karakterinden yana kullanır. Marlowe, Eve ile birlikte sahil kenarında otururken bir anda tıpkı Deleuze'ün bahsettiği gibi yüzyıllar öncesinin İtalya'sına giderek bugünlere, şu anın içine bazı duygular taşır. Bunu da Eve'a anlatarak göçebe felsefenin bir örneğini sergiler.

Flanör düşünce açısından bilhassa Eve'in hareket hâlinde olduğu söylenebilir. Onu filmin başlarında sokakları ağır ağır kat eden ve çevreyi gözlemleyen bir karakter olarak görürüz. Eve'in kent yaşamına dair bu gözlemleri ve hareketli hâlleri Türkçeye flanöz (flaneuse) olarak geçen kadın flanör tiplemesine uygun düşer. Etrafını saran herkesten farklılaşan bakışlarında tipik bir gözlemci düşünür edası vardır. Karşısına çıkan mekânları ve insanları gözlemleyerek izleyicilere yaşadığı kente dair bilgiler verir. Dar koridorlardan ve izbe pasajlardan geçerek ilerlediği Tanca sokakları yalnızlık duygusunu kuvvetlendirirken, yaratmaya ve üretmeye dair bir istek de uyandırır. Eve'in bakışları aracılığıyla gözlemlediğimiz yerler başka bir dünyanın ve apayrı bir yaşam biçiminin aktarıldığı görsel bir günlük olarak düşünülebilir.

Eve, şehirle kurduğu bu bağ üzerinden daha evvel Tanca'da yaşamış pek çok edebiyatçının ve sanatçının bugünkü olası yaşamlarına dair bir imgelem sunar. Jarmusch, Eve karakteri temsilinde sanatsal yaratının nasıl beslendiği ve insanın kendisini her şeyden soyutlayarak özgün bir evreni nasıl kurduğu üzerine görsel bir düşünme gerçekleştirir. Onun kamerasından yansıyan tıklım tıklım kitap dolu dünyanın uzağındaki bir oda, labirenti andıran bitimsiz sokaklar ve karanlıkta duyulan sesler; Eve'in gizemli yaşamıyla ilgili olduğu kadar o sokaklardan yükselen ve bugün hâlâ hayata karışmayı sürdüren satırlarla da ilgilidir.

Adam ise düşünceleri arasında dolaşan karakteriyle daha ziyade göçebe felsefenin etkisi altındadır. Schubert ile yaptığı paylaşımların yanı sıra geçmişte beraber müzik ürettiği insanlar sürekli olarak zihninde onunla beraberdir. Kimi zaman düşüncelere dalarak geçmişte yaşamış bir insanın zihnine ve bedenine yerleşir. Kimi zamansa herhangi bir karşılaşma hâli, geçmişi alarak şimdiki zamanın içine taşır. Bu anlamda göçebe felsefe bizzat özellikle Marlowe ve Adam karakterleri üzerinden filmin anlatısında kendisine yer bulur.

Adam'ı flanör düşünceye yakınlaştıran temel özelliği ise terk edilmiş Detroit sokaklarında yaptığı araba yolculuklarıdır. Gecenin karanlığında arabasına binerek metruk sokakları dolaşan Adam, diğer birçok Jim Jarmusch karakteri gibi kente dair gözlemler yapar. Gördüklerini muhayyilesinde demleyerek tanıklık ettiklerinin hüznünü yansıtan melankolik sanat eserlerine dönüştürür.

Sonuç

Jim Jarmusch, daha evvel pek çok kez yaptığı gibi *Only Lovers Left Alive* filminde de hem flanör olarak nitelendirilebilecek hem de Deleuze'ün göçebe felsefesinden esinler taşıyan karakterlerin öyküsünü anlatır. Bu karakterler arasında yer alan Eve, bir flanöz kimliğiyle yaşadığı çevredeki gözlemlerinden yola çıkarak kendi hayatını kurgular. Okuduğu kitaplar ve temas ettiği eşyalar üzerinden farklı zamansallıkları iç içe yaşar. Asırlardır hayatta olan bir vampir olmasından dolayı salt okuduklarının ve dinlediklerinin değil bizzat yüzlerce yıllık deneyimlerinin de etkisindedir. Marlowe, daha hareketsiz bir görüntü çizerken düşünceleri aracılığıyla çağlar boyunca dolaşarak hiç uzaklaşmadığı yazma faaliyetini

sürdürür. Adam ise hem bir flanör edasıyla kentin kuytu köşelerini temaşa eder hem de göçebe düşünceleri aracılığıyla sürekli başka mekânları ve geçmişte kalan insanları bugünün içine yerleştirir.

Jim Jarmusch *Only Lovers Left Alive* filminde, geleneksel vampir öyküleri üzerine düşünerek onlardan farklılaşan bir anlatı oluşturur. Vampirî insanlık tarihinin gelişim sürecine ve yaşanan değişimlere tanıklık eden bir motif olarak kullanan yönetmen, insanın tüketim hırsına, savaşlara ve katliamlara yönelik eleştirel bir bakış açısı ortaya koyar. Jarmusch bu filmde her şeyi değersizleştiren ve yok eden insanları zombi olarak nitelendirir. Zombilerin yaşadıkları çevreyi ve içinde buldukları düzeni değerli ya da estetik kılabilecek hiçbir faydaları olmadığını öne sürer. Jarmusch'a göre onlar yalnızca yok etmekten anlar. Bu gidişatı değiştirebilecek, insan yaşamını yüceltebilecek yegâne varlıklar sanatçılar ve bilim insanlarıdır. Onların ürettiği eserler, insanlığı daha üst bir seviyeye çıkarabilecek güce sahiptir. Ancak insanlık tarihi boyunca Pythagoras, Galileo ve Copernicus gibi bilim insanları, yararlı hiçbir şey üretmeyen ve insanın gelişimini durdurmaktan başka bir işlevi bulunmayan zombiler tarafından çokça saldırıya uğramıştır.

Jim Jarmusch, gerek edebiyat gerekse sinema anlatılarında ölümsüzlüğün sembolü olarak karakterize edilen vampirler ve onların dünya görüşü üzerinden sarıh bir biçimde ölümsüzlüğün ancak insanlık namına kayda değer bir şeyler yaratmaktan geçtiğini belirtir. Bunun için kalıcı bir yapıt ortaya koymak, yaşamı kolaylaştıracak teknolojik bir aygıt icat etmek veya insan ruhunu besleyecek bir sanat eseri üretmek gibi bir faaliyet gerçekleştirmek gerekir. Jarmusch'a göre yalnızca sanat ve bilim, insan varoluşunu anlamlı kılabilir ve kişinin ismini ölümsüzlük hanesine yazdırabilmesinin temel koşulu budur.

Kaynakça

- Akay, A. (2006). "Yersizyurtsuzlaşma Üzerine", *Toplumbilim Dergisi* içerisinde, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Artun, A. (2013). "Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm", *Modern Hayatın Ressamı* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alver, K. (2012). "Flaneur: A Modern Urban Figure", *Akademik İncelemeler Dergisi* içinde, Cilt: 7, Sayı: 2.
- Baudelaire, C. (2013). *Modern Hayatın Ressamı*, (A. Berktaş, Çev), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benjamin, W. (2013). *Pasajlar*, (A. Cemal, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Biro, Y. (2002). *Sinemada Zaman*, (A. C. Altunkanat, Çev), İstanbul: Doruk Yayınevi,
- Çabuklu, Y. (2004). "Gözlemeden Tüketmeye: Aylaklık", *Virgöl Edebiyat Eleştirisi Dergisi* içerisinde, İstanbul.
- Deleuze, G. ve Parnet, C. (1990). *Diyaloglar*, (A. Akay, Çev.), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Deleuze, G. (2009). *İssiz Ada ve Diğer Metinler*, (F. Taylan, Çev.), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Deleuze, G. ve Guattari F. (1990). *Kapitalizm Ve Şizofreni 1: Göçebebilimi İncelemesi: Savaş Makinesi*, (A. Akay, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (1987). *A Thousand Plateaus*, çev. (B. Massumi, Çev.) Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Er, E. S. (2012). "Felsefi Nomadlık: Düşüncenin Yersizyurtsuzluğuna Dair Deleuze'cü Bir Çerçeveleme", *Flanör Düşünce* içerisinde, (H. Köse, Ed.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Vertov, D. (2007). *Sine-Göz*, çev. (A. Ergenç, Çev.) , İstanbul: Agora Kitaplığı.

To understand the film *Only Lovers Left Alive* in the context of Gilles Deleuze's Nomadic philosophy and Flaneur thought / İpek, Ö.

Wood, R. (2003). *Hollywood from Vietnam to Reagan . . . and Beyond*, New York: Columbia University Press.

Werner, James V. (2004). *American Flaneur: The Cosmic Physiognomy of Edgar Allan Poe*, New York & London: Routledge.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.